

Рас

Црква Св. Пејра

Црква је подигнута на месту старог паганског светиштва, вероватно у VI веку. Темељно је обновљена изгледа у X веку, а више преправки доживела је током средњег века, у турско доба и у XIX столећу. Служила је као седиште рашких епископа и била је најпре у саставу Драчке и Охридске, а од 1219. Српске архиепископије, па су у њој столovali епископи (од 1346. митрополити) све до 1786. године. Уп. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 171, 139–141 и passim; Михаиловић, *Црква Св. Пејра*, 67–71; Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква код Новог Пазара*, Београд 1987, 5–15.

Архитектура цркве је временом много мењана, рушени су неки делови, а други додавани. Њено првобитно језгро, у којем се налазе фреске, има облик ротонде, удружене с тетраконхосом, који је са северне, западне и јужне стране опасивао ходник издељен на мање просторе, с функцијом припрате и параклиса. На спрату се налазила кружна галерија, а над средишњим делом купола. Уп. Ј. Нешковић, *Пејрова црква код Новог Пазара*, Зборник Архитектонског факултета VI/5 (1960–1961), 1–33; Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква код Новог Пазара*, 17–38.

У цркви се налази неколико слојева зидног сликарства. Најстарије фреске су настале вероватно у X веку, а други слој потиче из друге половине XII века. Трећи слој фресака, настао осамдесетих година XIII века, некад је покривао све зидне површине у цркви, али су се његови остаци сачували само ту и тамо у олтару, куполи, поткуполном простору, јужној и западној конхи и у некадашњој припрати. Ниједан слој фресака није праћен историјским натпи-

сом или поменут у наративним изворима, па се њихова хронологија темељи на иконографским и стилским одликама, уп. Михаиловић, *Црква Св. Пејра*, 71–96.

Најмлађи слој фресака, као и сви остали, био је под каснијим слојем малтера, а откривен је 1956. године: М. Лађевић, *Резултати истраживачких радова на фрескама цркве св. Пејра и Павла крај Новог Пазара*, Саопштења IV (1961), 149–162. Фреске су највећим делом измениле своју бојену вредност у неком пожару у непознато време.

Натписи на фрескама XIII века су српски, а грчки језик се појављује само на неколико места у куполи.

Сликари фресака су непознати.

У врху *куйоле* је био насликан Христос Пантократор и око њега натпис с текстом пс. 33, 13–14, а ниже је било десет пророка (међу њима су са сачуваним именима Илија, Соломон, Давид и Данило) и четири арханђела (с натписима Михаило и Гаврило). Југоисточну тромпу заузима попрсје пророка Арона, а између тромпи су на источној страни били Распеће и на северној Улазак у Јерусалим. У нижем појасу су Мандилион и Благовести, изнад тријумфалног лука, јеванђелиста Јован изнад југоисточног и јеванђелиста Матеј(?) изнад североисточног пиластра.

Испод Богородице Знамења на своду *олишара* били су анђели (боље је сачуван само онај на северној страни), а у најнижем појасу се налазе остаци двојице архијереја из Службе свете литургије. У ниши јужног дела олтара је голготски крст с криптограмом $\Phi \text{ X } \Phi \text{ П}$.

Најбоље је сачувана најнижа зона у наосу. Од ктиторске композиције у јужној конхи преостао је Христос Милостиви с отвореном књигом (Јован 8, 10), а прилазили су му Богородица и један монах (Симеон Немања?) молитвено испружених руку. На јужној страни југозападног пиластра је остатак неког мученика и св. Христофор, а на чеоној страни, изнад епископског престола, насликан је св. Јован Милостиви. У западној конхи преостали су Јефрем(?) Сирин, Пантелејмон(?) и део још једног светог лекара; на јужној страни северозападног пиластра насликан је у угаоној ниши расцветали крст с ознаком ТС ХС.

У *припрати*, на источном зиду, над улазом у наос, налази се Успење Богородице, а на јужном зиду, над вратима негдашњег параклиса, попрсје св. Николе и до улаза св. Симеон Столпник, а у вратима крупан биљни украс и расцветали крст, с почетним словима Христовог имена.

Убрзо по откривању, фреске трећег слоја су добро описане и објављене: Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 44–47, сл. 4–10; Hamann-Mac Lean – Hallensleben, *Die Monumentalmalerei*, 213–214; Д. Тасић, *Црква св. Пејра и Павла код Новога Пазара*, у: Нови Пазар и околина, Београд 1969, 125; Ђурић, *Византијске фреске*, 43; Hamann-Mac Lean, *Grundlegung*, 212–214; Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква код Новога Пазара*, 55–58; Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 90–93. Нека одступања у распореду фресака Ђоровић-Љубинковић (*Живойис цркве Светиога Пејра*, 47) је објашњавала непогодним површинама унутрашње архитектуре, а Радојчић (*Сликарство*, 18) је претпоставио да су избор тема и њихова иконографија били зависни од старијег слоја. Уп. и С. Мандић, *Древник*, Београд 1975, 43–45 (о псалму исписаном око Пантократора у куполи).

Највише пажње истраживачи су усмерили на давање и стил фресака. Сумњу да оне у куполи и у олтару припадају XIII веку (Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 44, 46; Радојчић, *Сликарство*, 18; Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква*, 51; Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 84) отклонио је Ђурић, *Византијске фреске*, 43. Фреске су одмах по откривању везане за XIII век, али се допуштало да потичу и с краја претходног столећа (М. Лађевић, *Резултати истраживачких радова*, 162), док је Р. Николић помишљао да би могле бити из прве половине (Р. Николић, *Пејрова црква и Ђурђеви Спубови*, Београд 1961, 6), односно из средине XIII века (Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква*, 57). Други писци су их, међутим, тачно одре-

дили у крај XIII века: Радојчић, *Сликарство*, 18; Д. Тасић у: *Србија – знаменитости и лепоће*, Београд 1965, 219; Исти, *Црква св. ајосиола Пејра и Павла код Новога Пазара*, 125; Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 48–49; Ђурић, *Византијске фреске*, 43. Било је чак покушаја да се одреди и њихов ктитор, пре свега преко општењене ктиторске композиције, јер је она с посредничким фигурама Богородице и неког монаха неодољиво подсећала на друге сличне композиције у задужбинама Немањиха у XIII веку. С изузетком Николића (Ј. Нешковић – Р. Николић, *Пејрова црква*, 57) који је у монаху препознао Стефана Првовенчаног, а за ктитора претпоставио да би могао бити краљ Урош I, други истраживачи су били склони да у поручиоцу фресака виде краља Драгутина (Д. Тасић, *Црква св. ајосиола Пејра и Павла код Новога Пазара*, 125; Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 91, а он уједно претпоставља да су фреске из времена Драгутинове самосталне владавине) или краља Милутина: Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 41; *Историја српског народа*, I, 482 (Г. Бабић-Ђорђевић). Оно што је већину научника определило да живопис Петрове цркве стави у последње деценије XIII века били су стил фресака и њихова сличност са другим оновременим делима у Србији.

Ликовној страни фресака посветили су нешто више пажње Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 47–48; *Историја српског народа*, I, 423–424 (В. Ј. Ђурић); Тодић, *Српске фреске*, 80–81 и *passim*; Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 93–96. Рано је уочена њихова блискост са живописом бочних сопоћанских параклиса (В. Ј. Ђурић, *Сопотани*, Београд 1991, 61, 144) и оним у Драгутиновој капели, Ариљу и у неким другим: Д. Тасић, *Црква св. ајосиола Пејра и Павла код Новога Пазара*, 125; Ђоровић-Љубинковић, *Живойис цркве Светиога Пејра*, 47–48; В. Ј. Ђурић, *Српско зидно сликарство XIII века*, Загреб 1971, 45–46 (= Ђурић, *Византијске фреске*, 43); Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 96. Учињени су, такође, покушаји да се одвоје дела неколицине сликара: по М. Ђоровић-Љубинковић (*Живойис цркве Светиога Пејра*, 47, 49), била су то тројица домаћих сликара неједнаких способности, док је Михаиловић (*Црква Светиога Пејра*, 94) показао да су у цркви радила само двојица. Разлике у оценама вредности фресака су исто тако значајне, а крећу се од мишљења да на њима „нема ни најмањих трагова наговештаја новог стила Палеолога” (Михаиловић, *Црква Светиога Пејра*, 95), до оцене да оне припадају раном стилу Палеолога (Hamann-Mac Lean – Hallensleben, *Die Monumentalmalerei*, 214).